

İSTANBUL DEBBAGHÂNELERİ

Yrd. Doç. Dr. Zeki TEKİN*

Yeryüzünde debbağhânelerin ilk ne zaman tesis edildiği tam olarak bilinmemektedir. İlk bulgular milat öncesine kadar uzanmakta olup, Mısır'da yapılan arkeolojik kazılar neticesi elde edilebilmiştir. Fakat pek tâbidir ki deriye dayalı üretim insanın tarihi kadar eskidir. Bu sebeple dericilik günümüze kadar yaygın bir şekilde var olagelmıştır. İnsanlar arasında deriden mamül eşyalar iktisadi ve sosyal hayatta bir üstünlük göstergesi olmuş, dericilik sanatı pek çok insanın geçim kaynağı haline gelmişti.

Her geçen dönemde gelişerek yaygınlaşan tabaklama, boyama ve deri işlemeciliği, islam dünyasında da önemli bir sanayi kolu olarak gelişmiş çok ileri seviyeye ulaşmıştı¹. Anadolu Selçukluları devrinde Anadolu'da ilk sanat kurumunun debbağlık ve deri işçiliği alanında geliştiği², fakat Moğol işgali üzerine bu sanat kolunun diğer endüstriyel alanlarda görüldüğü gibi gerilediği, en nihâyet Osmanlılar döneminde yeniden canlandırılarak Avrupa'yı uzun bir süre etkilediği bilinmektedir³.

Osmanlı Beylik dönemi debbağhâneleri hakkında mâalesef ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Osmanlı debbağhâneleri içerisinde gerek kapasite, gerek malumat açısından en fazla bilgi sahibi olduğumuz İstanbul debbağhâneleridir. Bu sebeple makalemizi konunun daha iyi anlaşılabilmesi için İstanbul Debbağhâneleri hakkında hazırladık.

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretim üyesi.

1. Zeki Tekin, "Osmanlı Debbağhânelerinde Aletler ve Dericilik Tâbirleri", *İlim ve Sanat Dergisi*, İstanbul 1993, sayı 37, s.51.

2. Neşet Çağatay, "Anadolu Türklerinin, Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler", *Belleten*, Ankara 1988, LII, Sayı 203, s.493.

3. L. Fekete, "Osmanlı Türkleri ve Macarlar 1366-1699", (Tercüme Sadrettin Karatay), *Belleten*, XIII, Ankara 1949, sayı 52, s.700.

Osmanlı iktisadî üretimini en önemli sırasını işgâl eden deri sanayiî, İmparatorluk coğrafyasının bütününe yayılmıştı⁴. İstanbul debbağhânelerinden ilk tesis edileni; Fatih Sultan Mehmet Hân'ın İstanbul'un fethini müteâkip Ayasofya-ı Kebir Camisi'ne vakf olmak üzere, Yedikule dışında yaptırdığı sekiz yeniçeri meydanı, otuz üç selhâne ile üç yüz altmış adet debbağhâne binası idi⁵. Fatih Sultan Mehmet kurduğu debbağhânelere, İstanbul merkezinde kesilen hayvan derilerini tahsis etmişti⁶.

İstanbul selhânelerinden temin edilen deriler, İstanbul debbağhânelerinin kapasitesine kifâyet etmediğinden, gerek Anadolu, gerekse Rumeli taraflarından tuzlu ve kurutulmuş ham gön ve deri getirilirdi. Getirilen bu deriler "Lonca Yeri" denen borsada gümrükleri ve vergileri ödendikten sonra, dükkan tasarruf eden debbağ esnafına hisseleri oranında dağıtılırdı. Bir dükkan kullanana bir hisse, iki dükkan kullanana daha fazla hisse verilirdi. Fermanlardaki "tâife-i mezkûreden dükkana mutasarrıf olmayanlara hisse verilmeye" ifadesi esâs kabul edilerek dükkan tasarruf etmeyenlere hisse verilmeyip, bunlar işçilik yaparlardı⁷.

Evliyâ Çelebi'nin verdiği bilgiye göre; İstanbul'daki mevcut debbağhâneler yedi yüz adet olup, çalışanları ise usta, kalfa ve çırak olarak üç bin kişiden oluşmaktaydı. Pirlерinin Zeyd Hindî olduğunu söyleyen Evliya Çelebi, Anadolu debbağlarının piri olarak Ahi Evreni zikretmektedir⁸.

Debbağhânelerin, bol suya ihtiyaçları olduğundan deniz kenarlarında veya bir akarsu kenarında tesis edilirdi. Akarsuların şehir girişlerinde debbağhâne kurulması, şehir suyunu bozduğu ve kötü koku yaydığı için yasak idi. Şâyet kurulmuş ise, bu debbağhâneler kaldırılarak, akarsuyun şehir çıkışı istikametine naklettirilirdi⁹. Şehir içine kurulan veya şehrin gelişmesiyle zamanla şehir içinde kalan debbağhâneler de çevreyi kötü koku ile rahatsız etmiş ve bu durumun halledilmesi için tedbirler ileri sürülmüştü. 21 Cemâziyel evvel 1254/12 Ağustos 1838 tarihli irâde-i Humâyûnda bu mesele hakkında "ufunet-i havâyı müstevcib olan mahaller mesela selhâne ve debbağhâne ve yağhâne misüllü yerler letâif-i havayı

4. Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimâî Tarihi*, Ankara 1971, 11 s. 174.

5. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Mühimme Defteri* (MD), nr 108 s.255-256.

6. MD, nr. 110, s.560, hüküm (h) 1081; Ahmet Refik, *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı*, İstanbul 1931, s.230-232.

7. MD, nr. 115, s.330, h.1422.

8. Evliyâ Çelebi, *Seyhatname*, İstanbul 1314, s.594.

9. BOA, *Cevdet Sıhhiye*, nr. 1371; MD, nr. 58, s.303, h.718.

tağyir eylediğinden o makûle mahaller bundan böyle haric-i şehre çıkarılmak ve eşcar garsı taltif-i havâyı müstelzim olduğu...” belirtilerek çevrelerinin ağaçlandırılması ve debbağhâne gibi imâlâthânelerin şehir dışına nakledilerek hava kirliliği ve kötü kokunun önleneceği ifade edilmişti¹⁰. Aynı şekilde 1254 sonu ve 1255/1838-1839 yılı başlarında oluşturulan karantina nizamnamesinin dokuzuncu bendinde debbağlar, boyacılar ve deri perdahtçılarının “Teaffüf-i hevâyâ sebep olan nesne imâl olunan karhânelerden daima ve muttasılan tütsü eksik etmemek ve mümkünse bu gibi yerlerin şehir dışına nakledilmesi istenmiştir¹¹.

Debbağhânelerde bol miktarda tatlı suya ihtiyaç hissedildiği için, bir debbağhâne kurulurken ilk dikkat edilen şey suyu bol olan bir yerin seçimiydi. Göl, dere ve çay gibi yerler olabileceği gibi, kuyu eşilerek su elde edilen yerlere de debbağhâne inşâ edilirdi¹².

Beş ocak tâbir edilen İstanbul debbağhânelerinin klasik dönemde nasıl bir mimarî özelliğe sahip olduğunu bilmemekle beraber, bu binaların taş yapı olduğunu tahmin edebiliriz. Bu konu hakkında bilgilerimiz çok yenidir. XIX. Asırdaki debbağhâneler hakkında bize bilgi veren Balıkhâne Nâzırı Alırıza Bey; “... Bu dükkanların her biri birer fabrika halinde, ikişer, üçer katlı büyük binalardı. Her debbağhâne bir ustanın idaresi altındaydı. Her birisinde bostan kuyusu büyüklüğünde kuyular, büyük kazanlar ve alatlar bulunurdu. Her tabakhânenin hayvanla taşınır birer değirmeni bulunur, burada palamut öğütülürdü.” diyerek¹³ o zamanki debbağhânelerin yapısı hakkında açıklamada bulunmasına rağmen kazanlar ve aletler¹⁴ hakkında mâlûmat vermemektedir.

1- YEDİKULE DEBBAGHÂNELERİ

Yedikule debbağhâneleri, İstanbul’un Fatih Sultan Mehmet tarafından fethini müteakip yıllarda kurulmuştur. Ayasofya-i Kebîr Vakfına bağlanan bu yapının kira bedelleri muâccele ve müeccele diye ikiye ayrılmaktaydı. Debbağ esnâfını bir yerde toplayıp, bunları şehir dışına çıkarmak amacıyla debbağ esnafına kiraya verilmiştir. Dağınık bir halde olduğunu tahmin ettiğimiz debbağ esnâfı

10. Bab-ı Ali Evrak Odası, *Irâde-i Humâyûn*, nr. 1714, s.31.

11. *Irâde-i Mesâil-i Mühimme*, *Karantine Nizâmnamesi*, nr 2546.

12. MD, nr. 180, s.81, h.330.

13. Alırıza Bey, “XIII. Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı”, *Peyam-Sabah*, Teşrin-i Evvel 1337-1338, s.2.

14. Aletler İçin 1 Numaralı Dipnottaki Makalemize Bakılabilir.

bu şekilde bir birlik oluşturmaktaydı. Debbâğlar günlük dört yüz akçe müeccele ve bir defaya mahsus olarak muâccelle ile vakfa kira ödemekteydi. Fâtih'in vakfiyesinde belirtildiğine göre; bu kompleks yapıda sekiz yeniçeri meydanı, otuz üç selhâne ve üç yüz altmış adet debbağhâne mevcut idi¹⁵.

Yedikule debbağhânelerinin, Fâtih devrinde üç yüz altmış adet olduğunu bilmekteyiz. Fakat daha sonraki dönemlerde dükkan sayıları ve buralarda çalışan kalfa, şakirt, halife ve çırak sayısı esnâf sayım defterlerinden elde ettiğimiz bilgiler ışığında hadiseye baktığımızda, dükkan sayısında büyük azalmalar görmekteyiz. Bu azalma zamanla nüfus açısından büyük gelişmeler gösteren İstanbul Şehri'nde debbağhânelerin, kapasite açısından büyümeleri ile izah edilebilir. Çünkü bir kısım ustaların bir kaç dükkanı tasarrufunda buldukları tahsislerden anlaşılmalıdır¹⁶. Ayrıca bazı debbağhâneleri emsaline göre fazla miktarda işçi çalıştırması da bu fikri kuvvetlendirmektedir¹⁷.

7 Şaban 1140/19 Mart 1728 tarihinde güvenlik sebebiyle Yedikule'de yapılan sayımda; Yedikule debbağlarının usta, kalfa, çırak ve şakirtlerinin yeni bir sayımı yapılarak bunlara kefil olanlar kaydedilmişti. Bu sayım neticesinde Yedikule debbağlarının sayısı ve çalışanları hakkında bilgi sahibi olmaktayız¹⁸. Sayımı yapılan debbağhânelerin adeti altmış beş olup; yalnızca bir dükkan iki ustanın idaresi altında çalışmaktaydı. Bu debbağhânelerde bol miktarda "beşe"nin mevcudiyeti görülmektedir. Geri kalan altmış beş debbağhâne ise birer ustanın idaresi altında çalışmaktaydı. Bu debbağhânelerde çalışan iki yüz otuz kişiden, yüz otuz dört kişinin "beşe" olması, askerlerin debbağ esnâfı içerisindeki rollerini göstermesi bakımından da önemlidir. Asayiş sebebiyle Yedikule'de yapılan 7 Ramazan 1163/10 Ağustos 1750 tarihli diğer bir sayımda ise; debbağ esnafının şekâvete karışmaması ve şâkileri barındırmaları emredilerek, şayet şâkilere rastlar iseler zâbite teslim etmeleri ifâde ediliyordu. Esnaf içindeki şakirt ve halifelere ustaları, ustalara ise; yiğit başı, ahi baba ve kethüdâları kefil olarak esnaf içindeki şahıslar birbirlerini sürekli bir şekilde denetim ve gözetim altında tutuyorlardı¹⁹. Deftere ismi kaydedilmemiş veya kefil bulunmayan şahıslar tespit edilirse; mazeretlerine bakılmaksızın yaka-

15. BOA, *İstanbul Ahkâm Defteri* (İAD), nr 4, s.23.

16. MD, nr. 180, s.81, h.330.

17. BOA, *Defteri Başmuhasebe* (D-BŞM), nr.4115, s.4-5.

18. İstanbul Müftülüğü, Şerîye Sicili, *İstanbul Kadılığı Mahkemesi* (İKM), nr 24, vr 82a-83b, Ayrıca bk. Tablo I.

19. BOA, *Maliyeden Müdevver Tasnifi* (MMD), nr 10351, s.33. Ayrıca bk. Tablo II.

lanarak gerekli işlemlerin yapılacağı belirtilmişti²⁰. Bu sayımda kırk iki adet debbağhâne mevcut olup, her debbağhâne bir ustanın tasarufu altında idi. Bu ustaların yirmi altı adeti asker kökenli olup; on üç adeti yeniçeri, on iki adeti cebehâne, bir adeti ise sipahi bölüğüne mensup idi. Aynı şekilde debbağhânede çalışan yüz on yedi adet kalfanında seksen üç adeti askeri sınıfına mensuptu. Mevcudu elli bir adet olan şakirtlerin ise, otuz altı adeti muhtelif askeri sınıflara aitti²¹. Bu tasniften de anlaşılacağı üzere askeri yapının debbağ esnâfı içindeki etkinliklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca debbağhâne sayısındaki azalma da dikkat çekmektedir.

Fâtih Sultan Mehmet'in vakıf şartnâmesinde Yedikule debbağlarının hangi semtlerden, ne gibi şartlarla deri temin edecekleri belirtilmişti. İstanbul içi ve dışındaki deniz kenarında olan selhhânelerde kesilen hayvan derileri²² ile Edirnekapı dışındaki selhhânelerin derileri Yedikule debbağhânelerine tayin edilmişti²³. İstanbul içinde kasapların ve çaryekçilerin kestikleri hayvan derileri de bunlara aitti²⁴. Eyüp'de kesilen kara sığır derilerini de Yedikule debbağları alarak, kerde ve kösele işlerlerdi²⁵. Ayrıca Rumeli ve Anadolu'nun muhtelif yerlerinden²⁶ getirdikleri veya deri tüccarından satın aldıkları derilerde Yedikule debbağlarının deri ihtiyacını karşılamaktaydı²⁷.

Yedikule debbağları işleyecekleri deri cinsine göre, kendi aralarında kısımlara ayrılmıştı²⁸. Gerek kasaplardan, gerekse tüccarlar vasıtasıyla dışarıdan temin edilen deriler, "lonca" denilen yerde debbağ esnafının idârecileri tarafından, esnafa hisseleri oranında dağıtılırdı. Su sığır derilerini, göncü dükkanları kendi aralarında paylaşarak, aletleriyle dükkanlarında debagat ederlerdi²⁹.

Keçi derileri ise, sulu sahtiyan şeklinde debagat edilmek üzere, gerekli dükkan ve aletlere (tekne, kazan ve diğer aletler) sahip olanlara dağıtılırdı³⁰. Gön işleyen dükkan ile sahtiyan işleyen dükkan ve kösele işleyen dükkanlar farklı farklı idi. Bunların işçileri de bir-

20. Aynı Yer.

21. BOA, D-BŞM, nr. 41157, s.4-20; Ayrıca bk. Tablo II.

22. Hasan Yelmen, "Fermanlar Konuşuyor", *Deri Dergisi*, Ocak 1985, s.15.

23. MD, nr. 85, s.214, h.491.

24. MD, nr. 93, s.43, h.222.

25. İKM, nr 10, vr. 113a-b.

26. İAD, nr. 8, s.87.

27. MD, nr. 180, s.81, h.330.

28. MD, nr. 102, s.1-2, h.3.

29. MD, nr. 110, s.559, h.2593.

30. MD, nr.102, s.1-2, h.3.

birinden ayrılmıştı. Bir debagat türünü başka bir debagatla uğraşan esnaf ürettiği zaman, o üretim çürük ve kalitesiz olurdu³¹. Bunun için debbağ esnafı, kendi aralarında yapacakları debagat türünü kararlaştırmışlar ve bunun için gerekli olan alet ve tezgahı temin etmişlerdi. Her debbağ hangi tür deriyi debagat edecek ise, kanaat ederek başka tür deri işlememesi istenirdi. Kösele işleyen bir debbağhânedede sahtiyan imal edilmemesi fermanlarla sıkı sıkıya tenbih edilmişti³². Debbağ esnafı ile tirşeci esnafı da birbirinden ayrılmışlardı. Tirşe işleyen bir debbağ yalnızca bu işle uğraşırdı. İstanbul içinde tirşe imâl etmek yasak olduğundan, tirşe imâli yalnızca Yedikule debbağlarına ait idi³³. Kasaplar kuzu derilerini tirşe imâli için Yedikule debbağlarına vermek zorundaydılar. Başkalarının tirşe imâl etmeleri ve satmaları da yasaklanmıştı³⁴.

Yedikule debbağ esnâfı, kasaplardan derileri tuzlanmadan satın alır, bunları debagat ettikten sonra mirî ihtiyaçları ücretsiz olarak karşılardı³⁵. Mirî ihtiyaçtan arta kalan üretimlerini ise, satarak geçimlerini temin ederlerdi. Yedikule debbağları, yeniçeri ortasına, cebehâneye ve tersaneyeye; kırba, müşk, maslak ve dağarcık, donanma gemilerine hartuç, barut kesesi için tirşe ve saraçhânedeki dikiçilere de sahtiyan verirlerdi³⁶. Ayrıca meşinci ustalar, ihtiyaç sahiplerine talep ettikleri takdirde parşömen de yaparlardı³⁷.

Yedikule debbağlarının ulûfesiz mirî hizmet için, kendi aralarından altı kişi seçmeleri halinde; Yedikule'den, Kasımpaşa ve Üsküdar debbağlarına deri vermeyip, sonradan kurulan selhhânelerin derileri de Yedikule debbağlarına verilirdi. Mirî hizmet için seçilen altı kişiden ikisi İstabl-ı Amire, dördü ise Saray-ı Amire ihtiyacını karşılardı³⁸.

Akkerman, Kili, Kafe, Karadeniz, Rumeli ve Anadolu'dan; gerek gemiler ile, gerekse kara yolu ile getirilen kurutulmuş derileri; stokçular³⁹, manavlar⁴⁰, bakkallar ve yahudiler⁴¹ ile bir takım kişi-

31. MD, nr.110, s.559, h.2593.

32. Aynı yer.

33. BOA, Kepeci Tasnifi, *Divan-ı Humâyûn Kalemî* (DHK), nr. 71, s.339.

34. Aynı yer.

35. MD, nr.110, s.563, h. 2604.

36. Aynı Yer.

37. Eremya Çelebi Kömürcüyan, *İstanbul Tarihi, XVII. Asır'da İstanbul*, İstanbul 1952, s.28.

38. MD, nr.85, s.214, h.491.

39. MD, nr. 180, s.131, h.542.

40. IKM, nr 11, vr 82b.

41. Aynı yer.

lerin⁴² gizlice satın alarak depolarına doldurmaları ve yabancı esnâfa satmaları, piyasada sunî darlık oluşturarak, deri fiyatlarının artmasına sebep olmuştur. Bu gibi durumlar, Yedikule debbağlarını maddi sıkıntı içine düşürerek, devlete ve vakfa karşı sorumluluklarını yerine getirmelerine engel olmaktaydı. Yedikule debbağlarının hassasiyeti sâyesinde devlet bunlardan haberdar olur ve gerekli tedbirleri almaktan geri durmazdı.

Yedikule debbağ esnâfının, diğer semtlerdeki debbağ esnâfı ile deri konusunda anlaşmazlıkları olduğu sıkça görülürdü. İstanbul'un fethinden beri Eyüp'te kesilen kara sığır derilerini Yedikule debbağları alarak bunlardan kerde ve kösele imâl ederlerdi. Eyüp debbağları bu derileri işleyemezlerdi. 25 Zilkâde 1072/22 Temmuz 1662 tarihinde, Eyüp debbağlarının bu derileri alarak yabancılara satmaları üzerine Yedikule debbağları itiraz etmişlerdi. Durumun anlaşılması ve Eyüp'teki kasaplardan sorulması üzerine, Yedikule debbağları haklı görülerek ilâm verilmiştir⁴³.

Yedikule debbağlarının saraçhânedede on bir adet dükkânları vardı. Saraçhâne kethûdası 24 Şevval 1179/5 Nisan 1766 tarihinde Yedikule debbağlarının saraçhânededen çıkarılmasını talep etmeleri üzerine, her iki tarafın yetkilileri bir araya gelerek durumu görüşmüşler ve bir karara varmışlardı. Buna göre debbağlar ellerinde olan on bir adet dükkandan; saraçhanedeki caminin sağında olan dört kemer dükkana ve solunda olan bir kemer dükkana ve altında bir kemer dükkana ki toplam altı adet dükkân eder, rıza göstererek diğer beş dükkandan ele çekmeye râzı olmuşlardı. Saraç esnafıda bu duruma razı olmuşlar ve bu dükkanda saraçların itimat edecekleri birer usta yerleştirilecekti. Bu dükkânlarda debbağlar, saraç esnafına lazım olan malzemeyi koyup satarlardı. Debbağlar burada kendi işiyle meşgul olup, saraçları rahatsız etmeyip, kethudâlarına da itaât etmeyi kabul etmişlerdi. Şayet huzursuzluk meydana getirirlerse saraç kethudâsı bunları yakalar ve durumu debbağ ahi babasına haber verip bunların yerine emin, güvenilir başka ustalar yerleştirirdi. Bu hususlar her iki esnaf arasındaki ihtilafı gidermek için usûl ve nizâm kabul edilerek baş muhasebeye kayıt edilmişti⁴⁴.

Yedikule debbağhânelerinin, üretim seviyesini ve debbağhâne kapasitesini tam olarak tespit edememekteyiz. Debbağhânelere

42. İKM, nr 9, vr 145b; nr 13, vr 11b.

43. İKM, nr 10, vr 113a-b.

44. İKM, nr. 25, vr. 212b.

giren hamderi ile debbağhânelerden çıkan yarı mamül ürünlerin muntazam bir şekilde kaydedildiğini; debbağ esnafı bünyesinde mevcut olan sayıcı ve katiplerin⁴⁵ varlığından çıkarmaktayız. Ayrıca mevcudiyetinden haberdar olduğumuz bir kaç defterden de gözlemlemek mümkün olmaktadır⁴⁶. Nitekim bu tesbitimiz dar bir zaman dilimini içine almakta, geri kalan dönem için bir şey söyleyememekteyiz.

Yedikule debbağhânelerinin üretim kapasiteleri hakkında, 1 Şaban 1172/29 Mart 1759-29 Şaban 1174/4 Mart 1764 tarihleri arasındaki beş yıllık bir devreyi aylık periyotlar şeklinde bize bilgi veren arşiv kaydına göre⁴⁷ Yedikule debbağları, kendilerine bağlı selhhânelerden ve mirî Selhhâne (Koç-ı Humayûn)'den aldıkları deri miktarı, fiyatları tespit edilmiş, bedelleri birim fiyatları üzerinden ödendiği belirtilmişti. Bu hesaplar ile debbağhânelere aylık olarak giren keçi, koyun ve kuzu derilerinin miktarı hakkında bilgi sahibi olmaktadır.

Bu beş yıllık dönemde Yedikule debbağlarına selhhânelerden; 581.363 adet deri tahsis edilmiş olup, bu derilere 6.810.75 akçe ödenmiştir. Bu derilerin 34.857 adeti Mirî Selhânedan olup; 26.593 adeti koyun, 8.264 adeti ise kuzu derisidir. Bu derilere ödenen paranın 262.385 akçesi koyun derilere, 49.582 akçesi ise kuzu derilerine aittir. Yedikule debbağları kendilerine ait selhhânelerden ise 546.506 adet deri temin etmiştir; bu derilerin 16.649 adeti keçi, 514.798 adeti ise koyun derisiydi. Bu derilere ödenen birim fiyatlar ise zaman içinde farklılık göstermekteydi⁴⁸. Beş yıl içinde selhânelerden satın alınan kuzu derisi ise 49.921 adet idi. Bu miktarın yıllara göre dağılımına baktığımızda derilerin senelik olarak oranlarını koruduğu görülmektedir⁴⁹.

Muharrem 1250/Mayıs 1834-6 Muharrem 1251/4 Mayıs 1835 tarihine kadarki 360 günde 7476 adet keçi, 59295 adet koyun derisi Yedikule debbağları tarafından mirî ihtiyacı karşılamak üzere satılmış, tutarı olan 43111 kuruş para 5 akçe baş muhasebeye masraf kaydedilerek Yedikule debbağlarına ödenmiştir⁵⁰.

45. İ.E. *Dahiliye*, nr. 20, s.79-90, Ali Emiri (AE), *Ahmed III*, nr.18 36.

46. Bu Defterler; Kepeci, *Müteferrik*, nr. 7476; *Kasapbaşı*, nr 7409; *Mevkufat Kalemi*, nr 4032; D-BŞM, nr 3450'de kayıtlıdır.

47. D-BŞM, nr. 3450, s.69-81; Ayrıca bk. Tablo-III.

48. Bu fiyatlar hakkında detay için bk. Tablo III.

49. Mukayese için bk. Tablo-III.

50. Kepeci, *Kasapbaşı*, nr 7409; *Ganem Kitabeti*, nr 4032; Ayrıca bk. Tablo IV.

Yedikule debbağhânelerinin devlet ihtiyacına yönelik olan üretim satışlarını 16 Ramazan 1250/16 Ocak 1835-Gurre-i Recep 1254/20 Eylül 1838 tarihleri arasında üçer aylık periyotlarla gösteren arşiv kaydını⁵¹ incelediğimizde, her yıl için 12033 adet keçi derisi, buna karşılık iki yılda 2.290 adet koyun derisi alındığını görmekteyiz. Bu derileri Yedikule debbağlarının Dikimhâne-i Amireye ve diğer devlet müesseselerine sattıkları tahmin edilmektedir. Zira Gurre-i Rebiyyulahır 1251 tarihinde çeşitli miktardaki keçi, koyun derisi ve mepini dikimhâneye sattıklarına dair kayıt bulunmaktadır⁵². Ayrıca bu kayıttan Yedikule debbağlarının ürettikleri meşin adeti ve üretim süresi hakkında da fikir edinmekteyiz⁵³.

Yedikule debbağları, ürettikleri sahtiyan, kösele... vs.'yi Mercan Çarşısına götürerek, orada tüccar ve diğer esnafa verirlerdi. Bir kısım debbağ ürettikleri sahtiyan, meşin ve köseleleri köşe başlarında ve تنها yerlerde fazla fiyata satmaları üzerine, sahtiyan tüccarları Gurre-i Şevval 1207/12 Mayıs 1793 tarihinde davacı olarak, eskiden olduğu gibi Mercan Çarşısına gelerek üretimlerini piyasa değerinden satabileceklerini ve Mercan Çarşısı'nda bunlara üç dükkan vereceklerini belirtmişlerdi. Bu durum, aralarında düsturu'l-amel tutulmuştur⁵⁴.

2- KASIMPAŞA DEBBAĞHÂNELERİ

Üretim kapasitesi ve bünyesinde barındırdığı debbağhâne sayısı açısından İstanbul'daki debbağhâne grubu içerisinde ikinci sırayı işgal eden Kasımpaşa debbağhâneleri, başlıca üç gruba ayrılmaktaydı. Bunlar sırasıyla Kasımpaşa vakfına bağlı yirmi dört adet debbağhâne ve Sinan Paşa vakfına bağlı on iki adet debbağhânedir. Bu debbağhâneler toplam otuz altı adet olup, Kasımpaşa debbağhâneleri adıyla anılmaktadır. 19 Zilhicce 1176/1 Haziran 1763 tarihinde Kasımpaşa'da otuz üç debbağhâne mevcut idi⁵⁵. Bu debbağhâneler otuz dört adet ustanın tasarrufunda idi. Kasımpaşa debbağhâneleri, Galata Kazası dahilindeki selhânelerden deri temin ediyorlardı. Bunlardan başka Kasımpaşa'nın vakıf debbağhâneleri; Balat kapısı, Hasır iskelesi ve Samatya kapısında üç adet selhânenin derilerini, Sinan Paşa'nın kurduğu debbağhâneler ise; Eski saray için kesilen koyunlardan altı yüz vukiyyelik etin de-

51. Kepeci, *Müteferrik*, nr. 7476.

52. Aynı yer.

53. Aynı yer; Ayrıca detay için bk. Tablo-V.

54. C. İktisad, nr 955.

55. Belediye Kütüphanesi, *Muallim Cevdet Yazmaları*, nr. B= 10, s.30.

rilerini⁵⁶, Sultan II. Murat zamanında verilen ferman gereğince alırlardı⁵⁷. Kasımpaşa ve Galata'nın iç ve dış kısmında kesilen koyun ve keçi derileri toplanarak üç kısma ayrılır; iki hissesi Yedikule debbağlarına, kalan bir hissesi ise Kasımpaşa debbağlarına dağıtılırdı⁵⁸. Galata ve Kasımpaşa'da kesilen hayvan derilerinden Yedikule debbağlarına hisse tayin edilmesi hususu kısa müddet içinde terk edilerek herkes kendi bölgesindeki derileri alması nizâm kabul edilmişti. Galata hududundaki selhhânelerde kesilen koyun, keçi ve kuzu derileri yaz ve kış mevsiminde bir tek deri dahi zâyi edilmeden dışarıya verilmeden debbağ esnâfına verilirdi.

Debbağ esnâfına verilen derilerin yapağları kırılmadan ve yolunmadan Yedikule nizâmı ve narhı esas alınarak debbağ esnâfına satılırdı⁵⁹. Kasımpaşa debbağları gerek yerli, gerekse dışarıdan getirdikleri inek, öküz derilerini satın alarak debagat eder, ürettikleri yarı mamul malları; saraçhâneye, tüccara, mirî müşkçü ve sakalar ile dikici tâifesine satarak geçimlerini temin ederlerdi⁶⁰. Ayrıca Donanma-i Humâyûn kalyonları için kösele ve tirşe, yeniçeri ocağına kösele, İstabl-ı Amireye kösele, güderi ve sahtiyan, ulûfe ve barut kesesi için meşin, araba tahtıranı için kayış ve kösele, yangın tulumbacılarının hortumu için kösele ve Hazine-i Amireye kösele, güderi ve sahtiyan temin ederlerdi⁶¹. Debbağ esnâfı ürettikleri malları koltukcu çarşılarında, hanlarda ve odalarda satamazlardı⁶². Ancak kendi karhânelerinde, saraçhânedede saraç, kırbacı, müşkçü ve kovacı esnâfı ile dikicilere satabilirlerdi⁶³.

Kasımpaşa ile Yedikule debbağları arasında üretim kalitesi noktasında zaman zaman çekememezlik ve kıskançlık bulunuyordu. Yedikule debbağlarının 5 Muharrem 1019/30 Mart 1610 tarihinde Kasımpaşa debbağlarını "kalp" imâlat yapıyorlar diye şikayet etmeleri üzerine yapılan araştırmada; Kasımpaşa debbağlarının gön ve köseleyi Yedikule debbağlarından daha iyi işlediğinin anlaşılması üzerine Galata kadısına gönderilen hükümde, "keç ve kalp" gön ve kösele işlenmekten fazlasıyla sakınılması tenbih edilmişti⁶⁴.

56. MD, nr 104, s.274-275.

57. MD, nr. 36, s.156, h.430.

58. MD, nr 36, s.165, h.430.

59. IAD, nr 5, s.12.

60. IAD, nr 5, s.319; nr 11, s.313.

61. C. Belediye, nr. 1215.

62. IAD, nr 11, s.313.

63. Aynı yer.

64. MD, nr 79, s.126, h.312.

Kasımpaşa dereleri, muhtelif zamanlarda çeşitli nedenlerin etkisi ile dolar ve derelerin temizlenmesi görevi, Tersane-i Âmire eminine verilirdi⁶⁵. Yağmur ve sellerin getirdiği, yabancı maddeler ile çevrede bulunan debbağhanelerin kullandıkları palamut talaşları, su bentlerini tıkayarak suyun akışını zorlaştırır ve zamanla dereleri doldururdu⁶⁶. Bu dolma durumunda, mirî ahırlardan manda, at ve katır sürüleri, Tersane-i Âmire ambarlarından da yeterli sayıda suçlular temin edilerek dereler temizletilirdi. Meydana gelen masraf ise, tersane emânetinin aylık bilançosuna işlenirdi⁶⁷.

3. EYÜP DEBBAĞHANELERİ

Eyüp Kazası'nda bulunan debbağhaneler, beş ocak tabir edilen debbağhanelerin kapasite açısından üçüncü sırasını teşkil etmektedir. Bu debbağhaneler, Eyüp'te medfun bulunan sahabeden Halid bin Zeyd adına yaptırılan Ebâ Eyyüb el-Ensari Vakfı'na bağlıydı. Hasköy'de Pirî Mehmed Paşa'nın Vakfına bağlı üç adet debbağhâne de Eyüp Vakfına bağlanmıştı. Hasanköy'deki Pirî Mehmed Paşa debbağhaneleri ile Eyüp İskelesindeki debbağhanelerin mevcudu toplam otuzdokuzu bulmaktadır. Daha sonraları bu debbağhâne sayısında düşme olmuştur. 1791 yılında on iki debbağhâne mevcuttu⁶⁸. Bu debbağhanelerde toplam kırk beş kişi çalışmaktaydı. Bu debbağhaneler ihtiyaçları olan derileri ekseriyetle Eyüp kazasına tabi olan selhânelerden de deri alabiliyorlardı. Bununla beraber Pirî Mehmed Paşa debbağları da her gün için Yedikule dışından yirmi adet koyun derisi alabilmekteydiler⁶⁹.

Eyüp debbağhanelerinin deri temin ettiği selhânelere tabi olan kırk yedi kasap dükkanı, İstanbul'un muhtelif yerlerine dağılmıştı. İstanbul içindeki kasapların, İstanbul surları içinde hayvan kesmeleri yasaklandığı için, ihtiyaçları olan hayvanları sur dışındaki selhânelerde kesiyorlardı⁷⁰.

Kantariye, dekakin, dahl-i mahzen, yapağı ve palamut vergilerini muntazam bir şekilde ödeyen Eyyüp debbağları, deri istihkakı açısından otuz hisseye ayrılmışlardı. Her bir hissesinin eskiden beri

65. C. Belediye, nr 5699.

66. Aynı Vesika; C. Belediye, nr. 1215.

67. C. Belediye, nr 5699.

68. D-BŞM, nr 42648, s.7-8.

69. MD, nr 7, s.131.

70. C. Evkaf, nr. 14182; Ayrıca bk. Tablo-VII.

aylık yirmi akçe kirası vardı. Debbâğ esnâfı, kira bedelini kendi rızaları ile yirmi akçeden kırk akçeye çıkarmışlardı⁷¹.

Eyüp debbâğlarına bağlı olan Hasköy'deki Pirî Mehmed Paşa debbâğları hususunda, Eyüp debbâğları ile Yedikule debbâğları arasında uzun süre anlaşmazlıklar meydana gelmiştir. Pirî Mehmed Paşa'nın Hasköy'de kurduğu üç adete debbâğhâne sebebiyle çevredeki kiremithânelerin debbâğhânelerin Yedikule'ye ait olan derileri almasıyla, Yedikule debbâğları zor durumda kalmışlardı. Nizâmı bozdukları için, bunların kuyu ve ocakları yıktırılarak kaldırılmış, direnenler ise, cezalandırılmışlardı⁷². Yedikule debbâğları bu durumun önüne geçebilmek için, Pirî Mehmed Paşa debbâğlarının kendileri ile beraber debbâğlık yapıp, icâre-i muaccelelerini kendilerine, günlük üç akçe icâre-i müeccelelerini ise, vakfa vermeleri halinde "karhâne ve hisse veririz" demeleri üzerine üç debbâğhâne Yedikule'ye nakledilmişti⁷³. Evâil-i Rebiyyülevvel 1212/28 Ağustos 1797 tarihinde Yedikule debbâğlarının Anadolu ve Rumeli tarafından gelen her bir koyundan, Eyüp kasapları hissesine düşen yüz seksen adet koyunun Hasköy hissesini "biz alırız ve debagat ederiz" demeleri, Eyüp debbâğları ile aralarının açılmasına sebep olmuştu⁷⁴. Görülen davada "karhâne ve hisse veririz" demeleri hatırlatılarak Yedikule selhânelerinde kesilen hayvan derilerinden verilmesi gerektiği karara bağlanmıştı⁷⁵. Ayrıca Eyüp debbâğları Hasköy debbâğlarının eski yerlerine taşınması ve kiralarının Aya-sofya Vakfından alınarak tekrar Eyüp Vakfına bağlanmasını istemişlerdi⁷⁶. Rebiyyülevvel 1259/2 Nisan 1843 tarihli bir fermanın Hasköy'deki Pirî Mehmed Paşa debbâğlarının tekrar eski yerlerine döndüklerini görüyoruz⁷⁷.

4. ÜSKÜDAR DEBBAĞHÂNELERİ

İstanbul debbâğhâneleri içerisinde kapasite açısından dördüncü sırada olan Üsküdar debbâğhâneleri, üç gruptan oluşmaktaydı. Otuz bir debbâğhâneden meydana gelen Üsküdar debbâğhânelerinin on bir adetini Mihrimah Sultan'ın kurduğu vakıf debbâğhâneleri, diğer on iki adetini ise Atik Valide Sultan'ın bina

71. C. Belediye, nr. 7529.

72. Yelmen, "Fermanlar Konuşuyor", s.14.

73. IAD, nr. 13, s.104; nr 18, s.121-122.

74. IAD, nr 13, s.104.

75. BOA, *Hatt-ı Humâyûn Tasnifi* (HH), nr 7893.

76. Aynı Vesika.

77. Yelmen, "Fermanlar Konuşuyor", s.14.

ettiği vakıf debbağhâneleri oluşturmaktaydı⁷⁸. Bu debbağhâneler Üsküdar sınırları içerisindeki selhhânelerden ve kendilerine hisse tayin edilen yerlerden temin ederek debagat işlemini yaparlardı. İstanbul içindeki Yahudi cemaati kendi kestikleri koyunların derilerini, Üsküdar'daki debbağhânelere verirlerdi. 5 Recep 980/11 Kasım 1572 tarihinde Yahudilerin İstanbul da koyun kesmelerinin yasaklanması üzerine, kesecekleri koyunları Edirne Kapı dışında boğazlanmaları karara bağlanmış ve Yedikule debbağları da bu derileri sahiplenmek istemişlerdi. Bunun üzerine gönderilen hükümde, Yahudilerin kestiği hayvan derilerinin eskiden olduğu gibi Üsküdar debbağhânelerine verilmesi emredilmişti⁷⁹.

Üsküdar debbağhânelerinden Safiye Sultan Vakfı'na bağlı on bir adet debbağhâneye, Üsküdar'daki Büyük İskele'den, Zincirli Kuyu'ya ve oradan da At pazarı'na kadarki yerlerde kesilen koyun derileri tahsis edilmişti⁸⁰. Bunlardan başka Kumkapı'daki Nişancı Mehmed Paşa'nın kasap dükkanında, Eski Saraya et veren kasapların, Eminönü'nden, Ayasofya'ya kadarki koyun kesen kasapların ve Galata'daki Ermeni Ahmet'in zabteddiği hayvan derileri de, Safiye Sultan debbağlarına ait idi⁸¹. Mihrimah Sultan Vakfı'na bağlı sekiz debbağhâneyi işleten debbağlar ise; Üsküdar da Büyük İskelenden Zincirli Kuyu'ya kadarki yerlerde kesilen hayvan derilerini alabilecekler, ayrıca Yedikule selhhânelerinden iki hisse Galata Sarayı'nda, Beşiktaş'ta, Yahudiler Mahallesi'nde Gulfen Hatun Vakıf dükkanlarında, Şuhut Kapısı içinde ve dışında ve Balat Kapısında kesilen koyun derilerini de alabileceklerdi⁸².

Atik Valide Sultan Vakfı'na bağlı on iki adet debbağhânenin günlük kirası yüz yirmi akçe idi. Her bir debbağhânenin günlük kirası on akçe olup, debbağ esnafına kiraya verilmişti⁸³. Mevcut kasap ve selhhâne dükkanlarında kesilen hayvan derilerinin tamamı tahsis edildiğinden, gizlice kurulan debbağhâneler mevcut yapılanmayı tehdit etmekteydi. Nitekim Evâsıt-ı Muharrem 1104/26 Eylül 1692 tarihinde İstavros Köyündeki Kabakulak-zâde Yalısında, Yedikule işçilerinden Mehmet ve Ortağı Tosyalı Mehmet gizlice bir debbağhâne kurarak çevresindeki derileri fazla ücret ile satın alıp, debagat yapmaktaydı. Bu durumdan etkilenen Atik Valide Sultan

78. İAD, nr 4, s.37, MD, nr 180, s.130, h.541.

79. Kepeci, DHK, nr. 67, s.330.

80. C. Evkaf, nr. 23153.

81. Aynı Vesika.

82. MD, nr. 180, s.130, h.541; İAD, nr.4, s.37; nr.8, s.222.

83. MD, nr. 103, s.26.

Debbağlarının şikayeti üzerine, temessüksüz kurulan bu debbağhânenin kaldırılması kararlaştırılmıştı⁸⁴. Yeni bir debbağhâne kurmak isteyen kimse durumu resmi makamlara bildirir ve uygun görülürse, kurulacak yerdeki debbağların bağlı olduğu vakfa muaccele ve müecceleleri verilerek vakfın hissesinden kendilerine de bir pay ayrılırdı. Aynı şekilde Evâhir-i Ramazan 1075/11 Nisan 1655 tarihinde Sipahi oğlu olan Mehmet isimli bir şahıs, Mihrimah Sultan Vakfına bağlı bir arsa üzerinde debbağhâne kurmak istemiş, vakfa muaccele ve müeccelelerini ödeyerek arsayı kiralamıştı. Üsküdar Mollasına gönderilen emirde, bu şahsın hisseye dahil edilerek debagat yapmasına izin verildiği bildirilmişti⁸⁵.

Üsküdar debbağları, İstanbul Selhhânelerinden 1 Şaban 1172/29 Mart 1759-29 Şaban 1177/4 Mart 1764 tarihleri arasındaki beş yıllık dönemde satın aldıkları koyun, kuzu ve keçi derileri ve bedelleri hakkında bilgi sahibi olmaktayız⁸⁶. Üsküdar debbağları, kendilerine bağlı İstanbul selhhânelerinde kesilen koyun derilerini narh fiyatından alarak tabaklamışlardı. Bu beş yıllık dönemde Üsküdar debbağhânelerine 231.333 adet koyun ve kuzu derisi gelmiş, bunun için 2.451.191 akçe ödenmişti. Bunların içinde çok az miktarda kuzu derisi vardı⁸⁷.

Üsküdar debbağhânesinin, Muharrem 1250/Mayıs 1834-6 Muharrem 1251/4 Mayıs 1835 tarihine kadar ki 360 günde 7.192 adet keçi derisini ve 53.500 adet koyun derisini satarak toplam 5.018.560 akçe girdileri olmuştur ki bu da 41.821 kuruş 13 para 1 akçe etmektedir. Mirî ihtiyaç için alınan bu derilerin bedelleri baş muhasebeye kaydedilerek Üsküdar debbağlarına ödenmiştir⁸⁸.

Üsküdar Debbağhânesinin mirî ihtiyacı karşılayan üretim ve satışlarını üçer aylık periyotlarla gösteren 16 Ramazan 1250/14 Ocak 1835-Gurre-i Rebiyyulahır 1254/24 Haziran 1838 tarihleri arasındaki tabloyu⁸⁹ incelediğimizde, keçi derisini her yıl için 11.799 adet, koyun derisini ise yaklaşık iki yılda bir 2.235 adet olarak devletin ihtiyacını temin için sattığını görmekteyiz. Üsküdar debbağhânelerinin meşin üretimi ise, bir nevbette 15000 adeti bulmaktadır. Gurre-i Rebiyyulahır 1251 tarihinde 15000 adet üretim

84. MD, nr. 103, s.26; aynı vesika için bk. Ahmet Refik, *On İkinci Asır*, s.9-10.

85. MD, nr 95, s.58, h.375.

86. Kepeci, *Müteferrik*, nr 7476.

87. Deriler ve fiyatlarının dökümü için bk. Tablo-VIII.

88. Tafsilat için bk. Tablo IX.

89. Bk. Tablo X; Ayrıca bk. Kepeci *Müteferrik*, nr 7576.

yapan Üsküdar Debbaghânelerinin bir diğer üretimi ise ancak Gurre-i Şevval 1252 tarihinde gerçekleştirebilmiştir⁹⁰. İki üretim arası ise on beş ay gibi uzun bir müddet geçmektedir.

5. TOPHÂNE DEBBAGHÂNELERİ

Üretim açısından Tophâne debbaghâneleri, İstanbul debbaghâneleri arasında son sıra da yer almaktadır. Galata içinde tophâne semtinde kurulan bu debbaghânelerin sayıları az olup, Kılıç Ali Paşa Vakfına bağlı sekiz adet debbaghânedен⁹¹ başka Ayasofya-ı Kebîr Vakfına bağlı debbaghânelerin varlığından da bahsedebiliriz⁹². Yalnız deri tayin ve tahsisatları yapılırken Kılıç Ali Paşa Vakfına bağlı debbaghânelerin sayısından başka Ayasofya-ı Kebîr Vakfı debbaghânelerinin sayısından bahsedilmesi bize bu debbaghânelerinin Kılıç Ali Paşa debbaghânelerinden daha küçük çaplı olduğu fikrini vermektedir.

Kılıç Ali Paşa debbaghâneleri, Galata'da kesilen hayvan derilerini, Kasım Paşa ve Sinan Paşa debbaghâneleri ile beraber satın alarak paylaşırlarken⁹³ aralarında anlaşmazlıklar meydana gelerek dava görülmüştü. Evâil-i Safer 1178/5 Temmuz 1764 tarihinde karara bağlanan davada Kılıç Ali Paşa debbagları ile Ayasofya-ı Kebîr Vakfına bağlı debbaglar, Galata sur iç ve dışındaki, Tophânedeki saray önündeki ve Beşiktaş'tan Sarıyere varıncaya dek selhhâne ve kasap dükkanlarında kesilen hayvan derilerini satın alarak, debbagat ederlerdi⁹⁴. Kasımpaşa'da kesilen hayvan derileri hariç, Galata ve çevresinde kesilen hayvan derilerinin tamamı Tophâne debbaglarına ait olduğu Tophâne debbaglarının elindeki 1153/1740-1741 tarihli bir vesikadan anlaşılmaktadır⁹⁵.

Tophâne'deki debbag esnâfı, aldıkları derileri paylaşarak; tersane, cebehâne, saraçhâne, baruthâne ve kağıthâne için gerekli olan tırşe, meşin, kösele ve sarı meşin gibi eşya üretip, gerekli yerlere piyasa fiyatı üzerinden verirlerdi⁹⁶. Bunların imâli için bol miktarda koyun derisine ihtiyaç duyulduğundan selhhânelerde kesilen öküz, inek, camız, koyun, kuzu ve keçi derilerinin yapağısı yolunmayıp, yabancılara satılmaması ve yaz kış piyasa fiyatından Tophâne deb-

90. Aynı yer.

91. MD, nr 104, s.274-275.

92. İAD, nr. 7, s.92-93.

93. İAD, nr 6, s.23.

94. İAD, nr 7, s.92.

95. Aynı Defter, s.93.

96. C. İktisad, nr. 1282.

bağlarına satılıp, derilerin de adaletli bir şekilde aralarında taksim edilmesi kanun gereğiydi⁹⁷. 22 Safer 1216/4 Temmuz 1801 tarihinde Tophâne debbağları, kasap ve kalyoncu esnâflarından bazıları derilerin iyisini seçerek yabancılara sattıklarını iddia etmeleri üzerine yapılan muhakemede kasap esnâfı, hayvan derilerini yaz ve kış yapağılarını yolmadan, Yedikule nizâmı gereği Tophâne debbağlarına satacaklarını garanti etmişlerdi⁹⁸.

Tophâne debbağlarına 16 Ramazan 1250/16 Ocak 1835 Gurre-i Rebiyyûlahır 1254/24 Haziran 1838 tarihleri arasında 1946 adet keçi derisi, 566 adet koyun derisinin satıldığı ve beş bin adet meşinin üretildiği kayıtlardan⁹⁹ anlaşılmaktadır. Tophâne debbağlarının üretimlerini Dikimhâne-i Âmireye sattıklarına dair kayıt¹⁰⁰ bulunmaktadır.

---

97. Aynı vesika.

98. Aynı vesika.

99. Kepeci, *Müteferrik*, nr 7476.

100. Aynı yer; Ayrıca bk. Tablo-XI.